

ЕФЕКТИВНІСТЬ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДОШКІЛЬНОМУ ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Мацюк З. С., Фенко М. Я.

ВСТУП

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей світу та ґрунтована на тому, що всі діти – цінні й активні члени суспільства. Саме тому організація освітнього простору повинна будуватися на таких складових інклюзивного навчання, як *інклюзивна культура, інклюзивна політика та інклюзивна практика*.

Нові концептуальні засади сучасного суспільного розвитку на основі визнання різноманіття людської спільноти та забезпечення рівноправності людей визначають шляхи реформування національної системи освіти. На зміну державно-центристській освітній системі, де головна мета – формування особистості за усталеними взірцями й підпорядкування власних інтересів державним із жорсткою регламентацією освітнього процесу, має утвердитись «дитиноцентризм» – система освіти, у якій домінують інтереси дитини, задоволення її освітніх потреб. Цей принцип визначає цілі й концепцію інклюзивної освіти й освітньої системи загалом, що реалізує одну з головних демократичних ідей – рівність прав людей на здобуття освіти. Інклюзивна освіта як освітня парадигма базована на світоглядних орієнтирах соціальної інклюзії (залучення всіх членів суспільства до соціального середовища) та є складовою стратегією розвитку демократичного суспільства, оскільки рівноправність, доступність і забезпечення якості освіти є наріжним імперативом її функціонування [14].

Кардинальні перетворення в освіті, які відбуваються у зв'язку з інтеграцією України до європейського освітнього простору, суттєво впливають на стратегію організації навчального процесу, який передбачає, окрім традиційних методів навчання, застосування інтерактивних та інноваційних технологій і методів. На нашу думку, арттерапевтичні методи роботи особливо актуальні в інклюзивному середовищі, оскільки, діти з особливими освітніми потребами через різні техніки та спеціально підібрані матеріали, отримують

можливість виразити себе, виразити емоції, поділитися своїми переживаннями і, таким чином, поліпшити свій емоційний стан.

Наукові уявлення про освітні можливості арттехнологій ґрунтовані на фундаментальних психолого-педагогічних дослідженнях, а саме: концепції педагогіки свободи та педагогічної підтримки (О. Газман), самоорганізовній педагогічній діяльності та сенсорозвивальних засобах пробудження творчої активності (С. Кульневич), специфічній природі педагогічної діяльності (В. Загвязинський, І. Колеснікова, В. Сластенін), використанні арттерапії як методу навчання та особистісного розвитку (О. Вознесенська); інноваційній технології особистісно орієнтованого навчання та виховання (О. Деркач), технології створення особистісно орієнтованих ситуацій (В. Серіков) тощо [2]. Актуальність і ефективність використання різних видів арттерапії у навчально-виховному процесі освітнього закладу підтверджено низкою наукових праць із музикотерапії (Г. Батищева, Т. Борисова, Л. Гаврилова, В. Драганчук, У. Дутчак, Н. Євстігнеєва, Т. Крижанівська, З. Ленів, В. Петрушин, Г. Побережна та ін.), терапії за допомогою художньої творчості (О. Деркач, А. Захаров, Л. Мардер, С. Харенко та ін.), танцювально-рухової терапії (Н. Авраменко, Г. Волкова, В. Паробій, І. Шептун та ін.), пісочної терапії (Т. Зінкевич-Євстигнеєва, М. Кисельова, Н. Маковецька, Н. Сакович, Н. Юрченко та ін.), лялькотерапії (Н. Зинов'єва, Н. Михайлова, О. Федій, Т. Шишова та ін.), казкотерапії (І. Вачков, О. Тихонова та ін.) тощо [24].

Науковці стверджують, що найважливішим для процесу становлення дошкільника є його якісний розвиток, особистісна активність, яка втілена в різноманітних видах дитячої творчості. Використовувати арттерапевтичні технології педагог може на різних заняттях. А, оскільки, одним із головних завдань виховання та навчання дітей дошкільного віку є розвиток мовлення, то ми безпосередньо акцентуємо увагу не лише на розвитку рідної мови як пізнання навколишнього світу, а й на розвитку комунікативних здібностей дитини засобами арттерапії. Пам'ятаємо, що рівень володіння мовою має значний вплив на подальші успіхи дитини під час навчання у школі, її соціальну адаптацію.

Своєчасно сформована мовленнєва компетентність у дошкільному віці – складова цілісної особистості дитини, головна умова майбутнього життєвого успіху, психологічного комфорту. Дитина оволодіває словом передусім для спілкування. Несвоєчасно чи неправильно сформоване мовлення позначається на становленні

особистості дитини, негативно впливає на її емоційний стан: викликає відчуття неповноцінності, сором'язливості, втрати інтересу до навчання, а також зниження мовленнєвої активності дитини, гальмує її розвиток. Усунення недоліків мовлення – діяльність надзвичайно специфічна, вона потребує від дитини свідомої активності, наполегливої систематичної роботи на результат, який з'являється не відразу і не завжди в тому вигляді, якого очікуємо. Тому, на заняттях для отримання бажаного результату, потрібно створити такий психологічний клімат й атмосферу, які допоможуть дітям зняти напруження, полегшити та прискорити вирішення основної мети – усунення вад мовлення. Для розв'язання цієї проблеми, досягнення активізації в мовленнєвих та інших психічних процесів велику увагу приділяємо арттерапії [6, с. 5–8].

Арттерапія – це корекція мовленнєвих, психоматичних, психоемоційних процесів і відхилень в особистісному розвитку дитини за допомогою різних видів мистецтва. Корекційно спрямоване мистецтво є джерелом позитивних емоцій дитини, сприяє зародженню творчих мовленнєвих здібностей, активізує та прискорює корекцію різних порушень у її розвитку. Термін «арттерапія» використовують порівняно недавно – декілька десятиліть. Первинна основа арттерапевтичних технологій – архаїчні форми мистецтва, що зберігалися в народній творчості, яка характеризується наївністю, безпосередністю, опорою на символічну мову несвідомого і які є джерелом душевного здоров'я людини [13]. Художня творчість допомагає зрозуміти й оцінити свої почуття, спогади, образи майбутнього, знайти час для відновлення життєвих сил і спосіб спілкування із собою. Тому арттерапія – це технології створення та використання різних творів мистецтва з метою передачі почуттів, емоцій та інших проявів психіки людини; це інструмент для дослідження і гармонізації тих сторін внутрішнього світу людини, для вираження яких слова не підходять.

На думку Т. Мірошніченко, існують різні погляди на визначення самого поняття «арттерапія». М. Кисельова визначає арттерапію як «метод, пов'язаний з розкриттям творчого потенціалу індивіда, звільненням його прихованих енергетичних резервів, знаходженням ним оптимальних способів вирішення своїх проблем» [24, с. 28–30]. В енциклопедії освіти арттерапію визначають як «лікувально-профілактична й корекційна діяльність із використанням мистецтва; складова психотерапії, складний синтез галузей наукових знань – педагогіки, психології, мистецтва, медицини, ергономіки» [12].

Арттерапія у корекційній педагогіці – це синтез кількох галузей наукового знання (мистецтва, психології, педагогіки та медицини), тобто сукупність методик, що побудовані на застосуванні різноманітних видів мистецтва у своєрідній символічній формі й дають змогу за допомогою стимулювання креативних проявів дитини з особливостями психофізичного розвитку здійснювати діагностику та корекцію психосоматичних і психоемоційних порушень в особистісному розвитку [17].

Підсумовуючи різні погляди науковців, на нашу думку, арттерапія – це спеціалізована форма психотерапії, заснована на мистецтві, насамперед образотворчій і творчій діяльності, через яку відбувається вираз емоційних переживань і почуттів дитини за допомогою спеціально підібраних технік (пензлика, фарби, пластиліну, глини тощо). Під час виконання роботи дитина вивільняє свою підсвідомість і через самовираження творчого потенціалу відбувається поліпшення психоемоційного стану. Сам процес змін відбувається непомітно і безболісно для дитини, коли негативні емоції трансформуються в позитивні. Основна мета арттерапевтичних методів лежить у створенні гармонійного розвитку особистості за допомогою формування здібностей самовираження і пізнання.

Як відомо, емоційні переживання – невід’ємна складова внутрішнього світу будь-якої людини. Оскільки кожна емоція має фізіологічну складову, а більшість хвороб мають психосоматичний характер, робота з емоційним станом дитини спрямована на зміцнення його психологічного ресурсу соматичного здоров’я. Вона важлива для всіх дітей, однак особливо для тих, у кого є порушення в розвитку, поведінці та здоров’ї. Методи арттерапії належать до найбільш гнучких, однак, у той же час, вагомих методів, пов’язаних із вивільненням прихованих енергетичних резервів і емоцій дитини. Арттерапію особливо доречно використовувати там, де інші методи важко застосувати. Адже головна умова для використання дитячої арттерапії – доступність засобів, привабливість, зрозумілість і безпека. Заняття позбавлені примусу сприймають насамперед як гру і цікаве проведення часу. Перевага арттерапевтичних методик полягає ще й в тому, що завжди можна підібрати ту форму роботи, яка найбільш близька та цікава дитині. Здебільшого ці методи успішно застосовують у роботі з дітьми дошкільного віку, що мають різні поведінкові й емоційні проблеми, порушення фізичного розвитку, соматичні захворювання.

Використання арттерапевтичних технологій особливо рекомендовано в роботі з дітьми дошкільного віку в інклюзивних

освітніх закладах, які мають різні види нервово-психічних порушень, таких як гіперактивність, затримка психічного розвитку, швидка стомлюваність, імпульсивність, дратівливість, агресивність, страхи, погана концентрація уваги та інше. Арттерапія є одним із найбільш дієвих способів для корекції подібних станів і поліпшень самопочуття дитини, а також засобом розвитку його творчих і когнітивних здібностей. Арттерапія не має ні обмежень, ні протипоказань, будучи м'яким і безпечним методом під час роботи в інклюзивних дошкільних центрах, зокрема з дітьми з порушенням мовлення [7, с. 57–58].

Досить часто розлади мовлення та мови є супутньою ознакою інших порушень у дітей, зокрема порушень слухової сфери, когнітивної, фізичної. Зважаючи на те, що мова – це складна система знаків, символів, правил їхнього використання, а мовлення є відтворенням цієї системи знаків, розлади мови й мовлення фіксуються тоді, коли мова і мовлення людини відрізняються від мови й мовлення осіб її віку, національної чи етнічної групи. Розлади мовлення та мови досить часто призводять до порушень комунікації, іноді досить складної форми, що впливає на все подальше життя.

Зазвичай під час діагностики усного мовлення у дітей арттерапевтичні прийоми використовують виключно як допоміжний елемент, оскільки застосування засобів мистецтва, особливо музики, малюнку, казки, драматизації у процесі обстеження мовлення вже є вагомою допомогою дітям із мовленнєвими розладами, адже це сприяє встановленню контакту, доброзичливого мікроклімату, налаштуванню дитини на гру, а не на процес її обстеження, створенню «ситуації успіху», відволіканню від основної проблеми, у чому й полягають діагностичні функції арттерапії. Предметом діагностування є навчально-мовленнєві досягнення дітей дошкільного віку з розвитку кожного компонента мовленнєвої системи, а також невербальних чинників, які здійснюють вплив на формування усного мовлення в означеній категорії дітей.

Використання арттерапевтичних методик у роботі з дітьми з порушенням мовлення відзначається позитивною динамікою мовленнєвого розвитку, зокрема: збагачення словникового запасу, вдосконалення граматичної будови та розвиток зв'язного мовлення.

Розглянемо детальніше найфективніші арттерапевтичні методики, які ми рекомендуємо впроваджувати в практику: кольоротерапію, ізотерапію, пісочна терапію, казкотерапію, лялькотерапію тощо. Дуже часто спостерігаємо інтеграцію зазначених методів у одному занятті.

1. Кольоротерапія

Кольоротерапія є складовою арттерапії, що означає «лікування мистецтвом». Насправді арттерапія спрямована не стільки на лікування, скільки на розвиток особистості та гармонізацію дитини. Існує безліч арттерапевтичних технік: малювання, розігрування сценок, ліплення, оригамі, створення масок тощо. Проте кольоротерапія супроводжує кожен із цих технік, оскільки дитині потрібно обирати певні кольори для поробок, малюнків чи навіть костюмів, які будуть одягнені персонажі з театральних постановок.

Кольоротерапія – це цілеспрямований вплив кольором на самопочуття, фізіологію людини; активізація кольором діяльності органів і систем; метод психологічного лікування з метою розслаблення, зняття стресів, підняття настрою та тону за допомогою кольорів [33; 36].

Мета кольоротерапії різноаспектна: корекція психоемоційного стану; розвиток слухової та зорової уваги; зниження емоційно-психічного та тілесного напруження; підвищення рівня емоційної чуйності й комунікативності; формування навичок самоконтролю через знайомство з прийомами управління почуттями.

Умовно можна виділити три рівні використання кольоротерапії:

- організаційні можливості кольору (система освітлення та кольорове оформлення інтер'єру приміщення);
- педагогічні та діагностичні можливості кольору (діагностика психічних станів, навчання, розвиток, виховання дітей);
- реабілітаційні можливості кольору (оздоровлення, лікування, психологічний колорит) [34].

Сучасні заклади дошкільної освіти та спеціалізовані інклюзивні заклади активно впроваджують у свою роботу принципи кольоротерапії. Колір є одним із елементів інтер'єру, тому вже це можна використовувати з терапевтичною метою, наприклад, пофарбувати стіни в ті кольори, які стимулюють розумову діяльність і допомагають дітям почуватися комфортно.

Колір слугує потужним стимулятором емоційного й інтелектуального розвитку дітей. Необхідно враховувати, що дошкільне дитинство є ще й періодом інтенсивного сенсорного розвитку. Дитина і колір – речі взаємопов'язані. Адже діти за своєю природою більш сприйнятливі до різнобарвності нашого світу і особливо гостро його потребують. Тому колір для дитини – має особливе значення в будь-яких критичних ситуаціях. Спосіб коригування психоемоційного стану дитини за допомогою певних кольорів – це особлива методика, заснована на впливі фотонів

кольору різної довжини хвилі на мозок дитини. Завдяки такій простій методиці, впливу певного кольору на дитину, можна домогтися значних результатів у лікуванні апатії, дратівливості, надмірної активності та навіть керуванням своїх емоцій [34].

В інклюзивному освітньому середовищі кольоротерапію використовують для визначення схильностей і творчого потенціалу дитини з особливими освітніми потребами. Також за допомогою кольорів можна з'ясувати емоційний стан дитини і скоригувати його поведінку. Застосовуючи елементи кольоротерапії у роботі з дітьми для корекції їх психологічного стану (зняття страху, інертності, замкнутості, перезбудливості), відновлюється фізичний стан після хвороби, значно розширюється індивідуальна сфера, підсилюється художня насолода і також збагачується світосприйняття.

Із точки зору фізіології та медицини особливе біологічне значення мають окремі кольори сонячного спектру. За класифікацією всі кольори поділяють на дві групи – пасивні (білий, сірий, чорний) та активні (червоний колір має довгу хвилю, блакитний – середню, синій і фіолетовий – коротку) [35, с. 15].

Діти з раннього дитинства починають відчувати колір і підбирати його для зображення свого настрою. Вибір кольору тісно пов'язаний із психологічними особливостями, станом здоров'я. Діти послуговуються в основному 5–6 кольорами – це нормальний середній емоційний розвиток. Більш ширша палітра кольорів розкриває чуттєву, емоційно багату особистість. Якщо дитина використовує тільки один або два кольори – вказує на її негативний емоційний стан: тривога (синій), агресія (червоний), депресія (чорний). Використання простого олівця іноді трактується як «відсутність» кольору, таким чином дитина повідомляє про те, що в її житті не вистачає яскравих фарб і позитивних емоцій. Найбільш важливі речі дитина виділяє більшою палітрою кольорів, а осіб, яких не сприймає – чорним або темно-коричневим кольором.

Фахівці рекомендують використовувати колір по-різному, тобто «опромінювати» або «купатися» з ним, «одягатися», «візуалізувати», «вдихати» чи «медитувати». Можна застосовувати «кольоровий пляж», експериментувати, грати з кольором (розфарбувати себе вигаданим пензликом). Можна використовувати кольорові тканини, прикладаючи їх до тіла [35, с. 15]. Такі дослідження стали основою численних методик кольоротерапії, які можна досить ефективно застосовувати в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Використовуючи технологію кольоротерапії, при корекції звуковимови в дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку, можна

відзначити, що діти швидше виконують завдання вчителя-логопеда/дефектолога, оскільки зацікавлені різноманітністю кольорних відтінків, які оточують їх на заняттях. Використання кольоротерапії оптимізує процес корекції мовлення дітей із загальним недорозвиненим мовленням і сприяє оздоровленню всього організму дитини, зокрема: автоматизація та диференціація виправлених звуків за допомогою предметів різних кольорів; формування граматичної будови мовлення, розвиток зв'язного мовлення; формування правильного дихання.

Отже, кольоротерапія – це дієвий метод психологічного впливу на дитину, зокрема на емоційно-вольову сферу психіки, який можна використовувати в роботі з діагностичною, педагогічною, профілактичною та лікувальною метою, що позитивно впливає на фізичне і психічне здоров'я дитини. Впроваджуючи кольоротерапію в практику, вдається коригувати поведінку дітей, їх настрій, емоційний стан, тобто створювати сприятливий психологічний клімат.

2. Образотерапія

Сьогодні дослідники виявили, що пишучи, малюючи чи ліплячи із пластиліну, людина повністю розслабляється, частота її пульсу суттєво знижується і це дозволяє їй бодай на короткий час опинитися у стані гармонії з собою.

Ми розглядаємо використання всіх образотворчих форм мистецтва: живопис, графіка, скульптура, різьба, фотографія, інсталяція, вироби з тканини і шкіри тощо.

Основні завдання образотерапії: самовираження, розширення особистого досвіду, самопізнання, внутрішня інтеграція особистості (різних її аспектів і компонентів) та інтеграція зі зовнішньою реальністю (соціальної, етнічної, культурної). В образотерапії спонтанне малювання і ліплення є різновидом діяльності уяви, а не проявом художнього таланту.

Важливим поняттям образотерапії є сублимація – вираз несвідомих інстинктів і потягів (часом деструктивних) за допомогою трансформації їх у витвори мистецтва.

Переваги методу образотерапії в тому, що вона:

1) надає можливість для вираження агресивних почуттів у соціально-прийнятній манері (малювання, живопис фарбами або ліплення є безпечними способами розрядки напруги для дітей з особливими освітніми потребами, дітей групи ризику та дітей з девіантною поведінкою);

2) прискорює прогрес в терапії (підсвідомі конфлікти і внутрішні переживання легше виражаються за допомогою зорових образів, ніж у розмові під час вербальної психотерапії, невербальні форми комунікації можуть із більшою ймовірністю уникнути свідомої цензури);

3) дає підстави для інтерпретацій та діагностичної роботи в процесі терапії (творча продукція з огляду на її реальності не може заперечуватися, зміст і стиль художньої роботи надають фахівцю величезну інформацію, крім того, сам вихованець може зробити внесок в інтерпретацію своїх власних творінь);

4) дозволяє працювати з думками і почуттями, які здаються непереборними (втрати, перенесені травми і насильство, страхи, внутрішні конфлікти, спогади дитинства, сновидіння). Іноді невербальний засіб виявляється єдиним інструментом, розкриває і прояснює інтенсивні почуття і переконання;

5) допомагає зміцнити терапевтичні взаємини (елементи збігів у художній творчості можуть прискорити розвиток емпатії і позитивних почуттів)

6) сприяє виникненню почуття внутрішнього контролю і порядку;

7) розвиває і посилює увагу до почуттів;

8) підсилює відчуття власної особистісної цінності, підвищує художню компетентність (побічним продуктом терапії мистецтвом є задоволення, що виникає в результаті виявлення прихованих умінь та їх розвитку).

Фактори психотерапевтичного впливу в арттерапії:

1) фактор художньої експресії – втілення почуттів, потреб і думок дитини в його роботу, досвід взаємодії з різними художніми матеріалами та художнім образом;

2) фактор психотерапевтичних відносин – динаміка взаємин дитини –дефектолога, проєкції, вплив особистого досвіду;

3) фактор інтерпретацій і вербального зворотного зв'язку – трансформація, переклад матеріалу (процесу і результату творчості) з емоційного рівня на рівень розуміння, формування смислів [36].

У структурі образотерапевтичного заняття виділяються дві основні частини:

– невербальна, творча, неструктурована. Основний засіб самовираження – образотворча діяльність (малюнок, живопис). Використовуються різноманітні механізми невербального самовираження та візуальної комунікації.

□ вербальна, апперцептивна і формально більш структурована. Вона передбачає словесне обговорення, а також інтерпретацію намальованих об'єктів і виниклих асоціацій. Використовуються механізми невербального самовираження та візуальної комунікації.

Таким чином, образотерапія – це один із найбільш поширених і широко застосовуваних видів арттерапії. Лікування і рішення різноманітних проблем за допомогою образотворчого мистецтва дуже поширене. Дитина може виразити себе, свої думки, переживання, емоції і почуття – усе, що приховано в його внутрішньому світі – за допомогою ліній, форм і кольорів на папері або полотні. Це ефективний і дієвий метод, який допомагає дитині впоратися з негативними емоціями, зняти нервово-психічне напруження.

3. Ізотерапія (малюнок терапія)

Арттерапія або «лікування мистецтвом» – досить новий, проте популярний засіб психотерапії. Мистецтво – це чудова можливість для дитини «відкритися», поділитися своїми емоціями та страхами. Саме арттерапія допомагає віднайти душевну гармонію, може використовуватися як окрема форма лікування при нервово-психічних розладах або стати доповненням до основної терапії. Вона є невід'ємним елементом лікування дітей з порушенням мовлення. А також виступає як один із засобів розвитку дошкільника.

В інклюзивних освітніх центрах діти із задоволенням відвідують заняття ізотерапії, адже малювання і розвиває чуттєво-рухову координацію, і вимагає узгодженої участі багатьох психічних функцій.

Ізотерапія – це чудова можливість особливій дитині відкрити свої проблеми контактуючи з малюнком, і якщо спершу мистецтво буде для дитини терапією, то згодом воно може перерости в захоплення. Малюнок приховує безліч завуальованих відомостей, які допоможуть краще зрозуміти дитину, його думки, причини певних вчинків і мотиви [35, с. 15].

Діти з особливими освітніми потребами ще не вміють аналізувати і об'єктивно сприймати поведінкові чинники людей, особливо дорослих. У багатьох ситуаціях дитина просто не здатна розпізнати в словах оточуючих певну логіку або зрозуміти самого себе. Ізотерапія – це ефективний засіб для адаптації в соціумі, вираження свого внутрішнього світовідчуття і підвищення самооцінки. Малювання вивільняє творчу енергію і особистісні переживання, за допомогою ізотерапії, дитина вивільняється від скутості та замкнутості.

Терапія малюванням виконує такі основні завдання:

- 1) усунення агресії: зайва агресивність може виникнути через накопичення хвилювань і почуттів, які ще складно усвідомити; малювання допоможе проаналізувати ці відчуття і звільнитися від надмірної напруги;
- 2) профілактика або посильна допомога під час лікування серйозних психологічних проблем;
- 3) накопичення корисного для роботи психоаналітика матеріалу, який у подальшому допоможе краще розбирати та інтерпретувати схожі проблеми;
- 4) вивільнення пригнічених думок і переживань, що виникли в результаті психологічної травми;
- 5) навчання дитини зосереджуватися на своїх емоціях і думках – емоційний розвиток;
- 6) вивільнення творчого початку: розвиток когнітивних функцій [36].

Завдання педагогів полягає не лише в навчанні малюванню, а й у вирішенні набутої проблеми. Малювання – ефективний спосіб виявлення, аналізу та вирішення психологічних труднощів.

4. Піскотерапія

Sandplay (сендплей) – унікальний спосіб спілкування зі світом і самим собою; спосіб зняття внутрішнього напруження і відкриття нових шляхів розвитку. Ігри з піском дають дитині змогу відчути себе впевненою та вмілою: вона створює нове, не боїться ламати старе і щось змінювати. У пісочниці створено оптимальні умови для розвитку творчого потенціалу дитини, активізації її просторової уяви, образно-логічного мислення, тренування дрібної моторики рук. У процесі колективних ігор дошкільник усвідомлює морально-етичні норми, у неї формується гармонійний образ світу [8].

Пісочна терапія – один із різновидів ігрової терапії. Природна потреба дитини «гратися» з піском визначає можливості використовувати пісочницю в своїй роботі не тільки психотерапевта, а й вчителя-логопеда. Пісочну логотерапію доцільно використовувати з раннього віку дітей.

Технологія пісочної терапії: розвиває активність, розширює життєвий досвід; удосконалює візуально-просторове орієнтування і мовленнєві можливості; розширює словниковий запас; освоює навички звукового аналізу та синтезу; розвиває фонематичний слух і сприйняття; розвиває зв'язне мовлення та лексико-граматичні категорії; допомагає у вивченні літер, освоєнні навичок читання та письма.

Пісок – один із перших природних матеріалів, із яким знайомиться малюк, а ігри з піском – буденна справа кожної дитини на прогулянці. Гра з піском – універсальна, захоплююча й цікава для дітей будь-якого віку. Дитина будує в піску свій індивідуальний і неповторний світ у мініатюрі, включається в гру повністю – емоційно, психічно та фізично [28, с. 32].

Роботу з піском доцільно розпочинати з ігор на розвиток тактильно-кінестетичної чутливості та дрібної моторики рук: *«Пальчики, долоньки, кулачки – друзі ви мої й помічники»*. Тактильно-кінестетичні відчуття – це відчуття, які ми отримуємо через рецептори на шкірі. Вони тісно пов'язані з розумовими операціями, з їх допомогою ми пізнаємо світ.

Перенесення традиційних навчальних і розвивальних завдань у пісочницю дає додатковий ефект. З одного боку, суттєво підвищується мотивація дитини до занять. З іншого – розвиток пізнавальних процесів відбувається інтенсивніше й гармонійніше. А якщо врахувати, що пісок має чудову властивість «заземлювати» негативну психічну енергію, то в процесі освітньо-виховної роботи відбувається гармонізація психоемоційного стану дитини.

Педагоги використовують ігри-вправи і для індивідуальної роботи, і для роботи з підгрупою дітей. Заняття проводять у кілька етапів: робота на поверхні піску; занурення рук у пісок; ігри на поверхні мокрого піску; виконання побудов із мокрого піску [41].

Варто запропонувати дітям зробити на піску відбитки кисті руки внутрішнім і зовнішнім боком. Діти можуть затримати руки на піску, злегка притиснувши їх і прислухатися до своїх відчуттів. Вихователь розпочинає цю гру, розповідаючи: *«Мені приємно. Я відчуваю прохолоду піску. Коли я ворушу руками, мої пальці й долоні відчувають кожну піщинку. А що відчуваєте ви?»*. Діти по черзі діляться своїми відчуттями та враженнями.

Ігри з піском дають дитині змогу бути впевненою і вмілою: вона творить нове, не боїться ламати старе і щось змінювати. Під час ігор із піском створюються оптимальні умови для розвитку творчого потенціалу дитини, активізації її просторової уяви, образно-логічного мислення, тренування дрібної моторики рук. Також у процесі колективних ігор дошкільник усвідомлює морально-етичні норми, у нього формується гармонійний образ світу [25, с. 18].

Дослідження результатів спільної діяльності вихователя та дитини щодо впровадження інноваційної та здоров'язбережувальної технології сендплей свідчать, що це гармонійний та інтенсивний

розвиток тактильних відчуттів, пізнавальних процесів, мовлення та моторики, зростання бажання пізнати нове.

Від інших форм арттерапії піскова терапія відрізняється простотою маніпуляцій, можливістю винаходу нових форм, короткочасністю існування створюваних образів. Можливість руйнування піскової композиції, її реконструкція, а також багаторазове створення нових сюжетів, надає роботі вигляду певного ритуалу [28, с. 29–30].

Один із найефективніших видів роботи для дітей – малювання на піску та малювання кольоровим піском. Це не просто розвага, гра, вміння відтворити навколишній світ. Малювання сприяє гармонійному розвитку дитини та формуванню таких базових якостей особистості – самостійність і креативність, розвиває дрібну моторику, а як наслідок – розвиток мовлення і розумових здібностей. У дошкільників формується координація рухів. Дитячі пальчики стають більш сильними, спритними, умілими. Окрім цього, малювання сприяє розвитку пам'яті, уваги, зосередженості. Одним із найдревніших способів малювання є малювання на піску, а одним із порівняно нових – малювання піском. Малювати на піску можна паличкою, камінчиком чи будь-яким іншим придатним для цього предметом. Однак найдоцільніше малювати пальчиками. Таке заняття дуже подобається дітям [15, с. 23].

Завдяки іграм із піском дитина осмислено та швидко опановує норми і правила поведінки та спілкування у соціумі. Формується культура людського спілкування, розвиваються почуття делікатності, ввічливості, товариськості. Через гру в піску в дитини з'являється або посилюється почуття довіри, прийняття та успішності. Заняття та ігри з піском покращують настрій, викликають емоції радості, спонукають до діяльності.

Ігри-заняття та ігри-казки сприяють формуванню навичок спілкування та розвитку емоційного світу дошкільнят. Основним у іграх є набуття досвіду в розв'язанні проблемних ситуацій між героями казки. Діти розмірковують, розвиваються всебічно, набувають позитивних рис характеру, учаться належно поводитися і спілкуватися, наслідуючи героїв казки, та в реальному житті.

На піску можна гратися в казки. Діти дуже люблять незвичні історії, які розширюють їх пізнання і кругозір, які показують, що окрім реального існує казковий світ. Через казку, звернену до серця дитини (особливо народну) і не спотворену впливом сучасної цивілізації, дитина отримує знання про людину, її проблеми і засоби рішення.

Варто використовувати ігри з піском як інтерактивний метод розвитку мовленнєвої компетентності дошкільників. У пісочниці створюється додатковий акцент на тактильну чутливість, формується «мануальний інтелект» дитини. Тому перенесення традиційних навчальних і розвивальних завдань у пісочницю створює додатковий ефект. З одного боку, підвищується мотивація до занять, а з іншого – більш гармонійно відбувається її всебічний розвиток.

Отже, застосування пісочниці – найбільш ефективний метод для роботи з дошкільниками. Дітям досить важко виражати власні переживання через недостатній розвиток вербального апарату, бідність уявлень або затримку розвитку, тому запропонована технологія є корисною. Невербальна експресія з використанням різноманітних предметів, піску, води, а також конструктивних та пластичних матеріалів для дошкільнят найбільш природна, що стає особливо значущим за наявності в дитини певних мовних порушень. Кожна вибрана фігурка уособлює персонаж, який може взаємодіяти з іншими героями. Дитина сама вигадує, про що вони говорять або що роблять; іноді вона може запросити вихователя приєднатися до гри і наслідувати будь-якого персонажа. У всіх цих випадках дитина відчуває себе господарем та режисером власного маленького світу, що розміщується на пісочному листі. Те, що раніше було прихованим у глибині дитячої душі, утілено в персонажах гри, які рухаються, виражають відчуття і думки. Гра на піску з фігурками особливо дієва в роботі з тими дітьми, які не можуть виразити власні переживання. Діти з заниженою самооцінкою, підвищеною тривожністю та сором'язливістю зазвичай охоче вибирають фігурки та переключають на них свою увагу.

Метод *sandplay* – незвичайна техніка, завдяки якій малюк будує свій мініатюрний світ із піску й невеличких фігурок. Граючись, дитина виражає на піску те, що спонтанно виникає в її свідомості. Під час ігор із піском перед дошкільником постає таємничий усевіт, усередині якого вона створює свій індивідуальний і неповторний світ, який до цього був нікому невідомий. Застосувавши цей метод у практиці, ми спостерігали не лише ефективний розвиток уяви дитини, а й допомогли дошкільникам у різних ситуаціях розвивати комунікативні здібності, збагачувати словниковий запас, розвивати мовлення та творчі здібності.

5. Казкотерапія

Найефективнішим методом арттерапії вважаємо казкотерапію – потужний корекційний засіб для будь-якої дитини. Казкотерапія дає

змогу в опосередкованій формі впливати на розвиток мовленнєвих і психічних функцій. Визначення значення та специфіки використання методу казкотерапії потребує обґрунтування його використання в спеціально-педагогічній практиці. Це вимагає детального та послідовного розгляду дефінітивної низки понять «казка», «терапія», «казкотерапія» й аналіз характеристик цього феномену.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» подано визначення: «казка – розповідний народно-поетичний або писемно-літературний твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю фантастичних сил» [4]. Учені-фольклористи, етнографи та літературознавці (О. Афанасьєв, О. Величко, М. Горностаєва, О. Кирилюк, Є. Мелетинський, В. Пропп та ін.) присвятили вивченню казки чимало досліджень, однак на сьогодні поки що не існує єдиного визначення цього поняття. На думку Е. Померанцевої, казка є епічним, переважно прозовим твором чарівного, авантюрного і побутового характеру, який розповідається казкарем і сприймається слухачами як вигадка [29]. Цю особливість казки відзначають також Т. Давидова та В. Пронін. За їх словами, «в казці відбуваються завчасно фантастичні події, казка – вигадка у чистому вигляді, що казкар і не намагається приховати» [30, с. 215]. Ці визначення є, на нашу думку, не досить чіткими, оскільки не розкривають власне значення і функцій вигадки в казці.

Важливою особливістю казки є те, що впродовж розгортання її сюжету відбувається певна трансформація: слабкий герой, проходячи через різні випробування, врешті решт стає сильним і самодостатнім. За термінологією К.-Г. Юнга, така трансформація становить процес індивідуації, протягом якої вже сформована свідомість повертається до свого підсвідомого, з якого черпає енергію, збагачується новими знаннями [40]. Показовим у цьому процесі, на думку Д. Соколова, є те, що дитина тягнеться вперед, а доросла людина ніби повертається назад у дитинство, що дає особистості змогу стати більш гармонійною та самодостатньою [9, с. 215].

Використання казки в сучасній психолого-педагогічній науці має достатнє наукове підґрунтя і є перспективним та цілком виправданим. Розуміння важливої ролі казки у становленні та розвитку особистості приводить до виникнення поняття «казкотерапія». Слід зазначити, що використання казкотерапії в педагогічній практиці може викликати досить логічне запитання щодо складової цього поняття – «терапія».

Вачков І. визначає, що «казкотерапія – це такий напрям, який, використовуючи метафоричні ресурси казки, дозволяє людям

розвинути самосвідомість та побудувати особливі рівні взаємодії один з одним, що створює умови для становлення їх суб'єктності» [5, с. 7]. За В. Алексєнко та Я. Лощиніною, казкотерапія – психологічний напрям терапевтичного впливу на несвідому сферу дитини та дорослої людини [1]. На думку А. Осипової, «казкотерапія – це метод, який використовує форму казки для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості та взаємодії з оточуючим світом» [16, с. 7]. Відомий казкотерапевт А. Гнезділов, даючи визначення казкотерапії, особливу увагу звертає на гармонійний розвиток особистості, зауважує, що «казкотерапія – це ще й процес «згадування» та повернення підлітку та дорослому гармонійного світосприйняття». Деякі вчені, наприклад О. Прудіус, дають визначення казкотерапії як «використання казки та метафори для вирішення проблем здоров'я та розвитку» [30, с. 6]. О. Бреусенко-Кузнєцов, розглядаючи казкотерапію як словесний варіант ширшого поняття арттерапії, визначає цей метод як такий, що покликаний допомогти людині в особистісному зростанні [3].

Казкотерапія є потужним корекційним засобом для будь-якої дитини дошкільного віку, зокрема із мовленнєвими порушеннями. Казкотерапія дає змогу в опосередкованій для дошкільника формі впливати на розвиток мовленнєвих і психічних функцій.

Завдання казкотерапії: створення сприятливої психологічної атмосфери; збагачення емоційно-чуттєвої сфери дитини (вміння співпереживати героям казки, передавати емоційний стан героя казки, розвиток міміки, пантоміміки); вдосконалення звукової сторони мовлення, сприйняття і виразності; вдосконалення лексико-граматичних засобів мовлення; розвиток діалогічного та монологічного мовлення.

Складність у визначенні поняття «казкотерапія» полягає також у необхідності розрізнити використання казки у психолого-педагогічній і соціально-педагогічній роботі. Значення казкотерапії у розвитку дітей з порушенням мовлення дуже велике, оскільки казка впливає на когнітивні здібності дитини: розвиває мову, уяву, мислення; лідерські якості; сприяє подоланню таких несприятливих проявів як: тривожність, нерішучість, фобії, агресію тощо. Дитина з особливими освітніми потребами, занурюючись у казку, розкривається, переживає яскраві емоції та відчуття.

Використання методу казкотерапії передбачає роботу фахівця з різними видами казок, основою яких є поняття метафори, що має суттєве значення для розуміння впливу казкових творів на

особистість. У метафорі «певні слова та словосполучення розкривають зміст одних явищ і предметів через інші за схожістю чи контрастністю» [20, с. 456]. Отже, метафора становить певне зашифроване повідомлення, яке дає змогу непрямо, у формі іносказання донести необхідну інформацію. Науковці, аналізуючи філософський універсалізм казки, справедливо зауважують: «У казкових сюжетах трапляються ситуації та проблеми, які переживає у своєму житті кожна людина... Перемога добра над злом, у казках забезпечує дитині психологічну захищеність: щоб не відбувалося у казці – все закінчується добре. Випробування, що випали на долю героїв, допомагають їм стати мудрішими, добрішими, сильнішими. Таким чином, дитина засвоює: усе, що відбувається в житті людини, сприяє її внутрішньому зростанню» [9].

Оскільки казка є одним із вагомих засобів розвитку мовлення та комунікації молодого покоління загалом, та дітей з порушенням мовлення зокрема, основне завдання наукового дослідження – навчити дітей складати власну казку за метафоричними асоціативними казками (МАК). У назві МАК присутнє слово «метафоричні», що прямо вказує на їх головну інтерпретаційну функцію. Зорові метафори карт дають безмежні можливості впливу на внутрішній світ дитини, а будучи підкріплені словесними метафорами, мають ще більший вплив. Отже, будь-який твір мистецтва – у тому числі створений дитиною під час арттерапевтичної сесії за допомогою метафоричних карток – становить свого роду метафору його життя.

Метафоричні асоціативні карти (МАК) – це набір зображень завбільшки з гральну карту або листівку, що зображають людей, їх взаємодії, життєві ситуації, пейзажі, тварин, предмети побуту, абстрактні зображення. МАК – це гра, у яку можна безпечно і з повним задоволенням грати зі своїми та чужими дітьми, батьками, партнерами, колегами, друзями, знайомими. Гра, у якій не буде тих, хто програв, усі виграють. Гра, яка допомагає вибудовувати стосунки, допомагає краще дізнатися і зрозуміти себе і тих, хто в ній бере участь.

Метафоричні карти створюють обстановку, що сприяє глибокому, щирому спілкуванню дітей, зокрема з порушенням мовлення, їх самовираженню, розкриттю і рефлексії. Крім того, до переваг відносимо: розвиток комунікативних і творчих здібностей; почуття довіри і безпеки, що виникають у дитини, яка сама обирає, наскільки глибоко вона готова розкритися в даний момент; створення загального контексту для педагога і дитини, загальної метафоричної

мови при обговоренні тієї чи тієї ситуації з життя дитини; легкість освоєння методики – не потрібно тривалого навчання, з базовими техніками можна розібратися по інструкції до будь-якої колоди; гнучкі правила використання, можливість розробляти нові авторські техніки і адаптувати існуючі техніки під вимоги актуальної ситуації; привабливість методики для дитини: яскраві кольорові картинки подобаються людям будь-якого віку [26].

Усі зображення на картках, як правило, неоднозначні і, відповідно, не передбачають єдино правильного трактування. У зображеннях карт зашифровано безліч послань. Розглядаючи, аналізуючи малюнок, описуючи карту, дитина може зрозуміти те, чого не розумів раніше. Відкриваються можливості сприйняття, які протікають за межами свідомості. Карти дозволяють усвідомити, відчути і вербалізувати актуальні, хвилюючі проблеми. Незважаючи на те, що зображення на картці містить різні дрібниці, деталі, учень побачить саме те, що відповідає його актуальному стану. Метафоричні асоціативні карти є багатограним інструментарієм. Так, на думку Н. Вернікової, метафоричні асоціативні карти – це психологічний інструмент, який базується на метафорі, апелює до підсвідомості людини і застосовується для діагностики, корекції, розвитку, розкриття творчих здібностей [26].

Зміст казкотерапевтичної роботи з використанням метафоричних карток передбачає подальший розвиток мовлення та комунікації. Особливу увагу насамперед приділяли закріпленню навичок зв'язного і виразного переказу написаної казки; значне місце відводимо вправам зі складання складних сюжетних казок, творів з власного досвіду використовуючи МАК.

Для вирішення педагогічних і виховних завдань ми використовували різноманітні прийоми роботи з казками: дописування та створення дітьми власних казок за метафоричними картками; групове вигадкування казки за методикою «продовж казку за спонтанно обраною метафоричною карткою»; читання та слухання власних казок та ін.

Виходячи з цього, навчальна і позанавчальна робота з розвитку мовлення дітей за допомогою метафоричних асоціативних казок містить: корекційне формування лексичного і граматичного ладу мови, цілеспрямований розвиток фразової мови, навичок мовленнєвого спілкування і навчання розповіді. Таким чином, створюючи казку за допомогою МАК, ми можемо: встановити контакт дитини з педагогом; здійснити діалог «внутрішнє – зовнішнє»; моделювати реальність у ігровій формі. За допомогою

карток дітям легше розповісти про враження, емоційні переживання, виразити думки. Діти вигадують та яскраво промальовують характерні риси героїв і шляхи вирішення проблем. МАК дозволяють: створити атмосферу безпеки і довіри; зменшити внутрішнє напруження і опір; показати картину взаємин дитини з будь-якими ідеями і образами; моделюють процеси минулого і майбутнього.

6. Лялькотерапія

Лялькотерапія – один із найцікавіших і водночас найменш досліджених видів арттерапії, який має інтеграційний характер впливу на дитину та використовується у найрізноманітніших варіантах під час виховної, корекційної, навчальної, діагностуючої роботи педагога. Ураховуючи надзвичайну психолого-педагогічну дію, лялькотерапія досить ефективна психолого-педагогічна технологія, яка відчутно збагатила вітчизняну педагогічну інноватику та має непересічну цінність для педагогічної практики, особливо для налаштованих на творчість педагогів [11, с. 7].

Лялькотерапію використовують як основний прийом психокорекційного впливу через ляльку як проміжний об'єкт взаємодії дитини і дорослого. Такий метод сприяє можливості дітям усвідомлювати власні почуття, допомагає подолати комунікативні бар'єри, дає можливість невербального контакту, створює сприятливі умови для розвитку здібностей до саморегуляції.

Учені-психотерапевти розглядають гру з лялькою як діагностичне та терапевтичне явище одночасно. Відзначимо, що гра з лялькою, як будь-яка спонтанна дитяча гра, – «цілюща для дитини» [22, с. 6]. Тому, цей метод дає змогу не лише прискорити процес корекційно-розвивальної роботи з дошкільниками, які мають порушення фонетико-фонематичної складової мовлення, а й попередити відставання у формуванні звуковимови у дітей.

Серед найважливіших психолого-педагогічних можливостей лялькотерапії виокремлюємо:

- розвиток мовлення дитини;
- вплив на емоційну та психомоторну активність;
- розвиток комунікативних якостей;
- розвиток просторового орієнтування;
- зміцнення зв'язку між дитиною та батьками.

Відомо, що діти дошкільного віку зазнають суттєвих труднощів, зокрема, однією із найбільш поширених дитячих проблем є невиразне мовлення. У таких вихованців проявляються надмірна

сором'язливість, ніяковість перед іншими дітьми. Тому для перших дуже важливо приховати цей недолік від інших. І в цьому дітям найкраще допоможе лялька, адже, уявляючи себе казковим персонажем, дитина немовби «програє» певні ролі, імітуючи того чи того героя, висловлюється від його імені, сама постаючи оповідачем.

Власне, тому педагогові й необхідно допомогти дитині «відкритися» (самовиразитися) через технологію лялькотерапії, щоб краще зрозуміти стан дитини з порушенням мовлення, збагнути переживання й почуття, водночас, уникаючи активного педагогічного втручання, для подолання наявної проблеми.

Для дітей з порушенням мовлення, у яких спостерігається незграбність, емоційна незрілість, низький рівень наслідування педагогам рекомендовано використовувати такі іграшки: логопедичні ляльки; петрушечні ляльки (на руці); в'язані пальчикові; ляльки-маріонетки; пальчикові ляльки; тіньові ляльки; мотузкові ляльки; площинні ляльки; ляльки-рукавички (на «спині» рукавички є тримач, який фіксує руку); «Я-лялька», або ж ляльки-костюми (розмір іграшки рівний росту дитини, який надає дитині у процесі гри повний психологічний захист).

Іграшки широко використовують у корекційно-розвивальній роботі з дітьми і логопеди, і практичні психологи. Наприклад, під час роботи із заїкуватими дошкільниками для м'язового розслаблення використовують ляльки-бібабо, або ляльки-Петрушки, тобто іграшки, що одягаються на руку і рухаються за допомогою пальців педагога. Використання ляльок такого типу має свою специфічну спрямованість – зняття м'язового напруження шляхом виконання дітьми разом із лялькою релаксаційних вправ [23].

Важливою складовою в корекційно-розвивальних іграх-заняттях є логопедична лялька, яка допомагає вчителю-логопеду зміцнити психічне здоров'я дітей із порушеннями мовлення, зменшити хворобливі переживання, пов'язані зі станом мовлення, послабити негативні емоції, досягти емоційної стійкості, знайти віру в свої сили, сформувані більш позитивне ставлення до себе та оточуючих, поліпшити соціальну адаптацію. Логопедична лялька значно підвищує інтерес, що полегшує засвоєння дітьми досліджуваного матеріалу, що сприяє активізації пізнавальної та мовленнєвої діяльності дітей із загальним недорозвиненим мовленням.

Спосіб використання логопедичної ляльки принципово відрізняється, оскільки використання функційної іграшки є не просто черговим варіантом запрошення дітей до виконання тої чи тої вправи, а якісно новим механізмом співробітництва з дитиною, який

сприяє залученню ляльки до ігор-занять із артикуляційної гімнастики чи демонстрації певного звукового складу.

За допомогою логопедичних ляльок успішно вирішуються ключові корекційно-розвиткові завдання:

- формування артикуляційних навичок;
- розвиток правильної звуковимови;
- постановка й автоматизація звуків;
- формування фонематичного слуху та сприйняття;
- усвідомлення складової структури слова, звуко-буквеного аналізу та синтезу;
- засвоєння лексичних та граматичних засобів мовлення;
- розвиток навичок зв'язного мовлення;
- навчання елементам грамоти;
- розвиток загальної та дрібної моторики;
- розвиток комунікативних навичок;
- формування психоемоційного досвіду і розвиток психічних процесів.

Для підготовки мовленнєвого апарату дітей до правильної постановки звуків, логопед спільно з лялькою, за допомогою віршованих форм може проводити артикуляційну гімнастику, що підвищує якість і ефективність її виконання; полегшує сам процес постановки та автоматизації мовленнєвих звуків. У постановці лялькової казки домінантним є створення позитивного емоційно-чуттєвого сприйняття дитиною навколишнього середовища та непомітне, мимовільне залучення дитини в комунікативну діяльність [32, с. 12].

Використання поліфункційної іграшки у вигляді логопедичної ляльки:

- прискорює темпи підготовки мовно-рухового апарату дитини до постановки звуків, полегшує сам процес постановки й автоматизації звуків;

- сприяє виробленню у дітей із порушенням мовлення правильного положення язика в ротовій порожнині через зоровий образ, що сприймається дитиною, покращує функціонування м'язів мовно-рухового апарату через зоровий динамічний образ артикуляційних вправ;

- дозволяє дошкільнику через зоровий образ (що сприймається дитиною) пов'язати засвоєний звук із певними рухами язика, зафіксувати його і в зоровій, і в моторній ланці;

- допомагає дітям через побачений зоровий образ відтворити вправи, що виконуються, у повільному темпі чіткими та плавними рухами;

- дозволяє удосконалити лексико-граматичну структуру мови та зв'язне мовлення, шляхом ознайомлення дошкільників із органами мовнорухового апарату, частинами тіла, формування уявлень про сезонні зміни в природі, показу різноманітності одягу, взуття та головних уборів тощо;

- сприяє активізації пізнавальної та мовленнєвої активності дітей;
- знімає напруження, пов'язане з комплексами щодо зовнішніх дефектів (наприклад, розщеплення губи, перфорації твердого піднебіння тощо).

Логопедична лялька сприяє також вихованню артистизму. Діти з мовленнєвими порушеннями часто соромляться, відмовляються розповідати вірш або співати пісню самостійно, а разом з лялькою роблять це із задоволенням, намагаються стежити за якістю своєї звуковимови, її просодичної складової.

Отже, лялькотерапія як новітня технологія ще не набула необхідного науково-практичного застосування у психолого-педагогічній діяльності. Досвід експериментального запровадження її в навчально-виховний процес переконливо засвідчує про надзвичайну актуальність та своєчасність використання цієї технології в роботі з дітьми з порушенням мовлення, що потребують підвищеної уваги педагогів та психологів.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз засвідчує, що арттерапія є одним із перспективних напрямів формування всебічно розвинутої особистості та повністю відповідає сучасним тенденціям гуманізації освіти. Використання арттерапевтичних технологій у дошкільному інклюзивному середовищі сприяє розвитку мовлення та творчого потенціалу дитини. Практичний досвід арттерапевтичної роботи з дошкільниками з порушенням мовлення потрібен тим педагогам, які працюють в інклюзивному середовищі. Творча арттерапевтична діяльність гармонійно поєднує виховний, розвивальний, діагностичний і корекційний впливи, створюючи підґрунтя для налагодження довірливих емоційних взаємин із дитиною, сприяючи її подальшій ефективній соціалізації.

АНОТАЦІЯ

У монографії розкрито зміст, специфіку й особливості естетотерапевтичної технології «арттерапія». Виокремлено та проаналізовано її різновиди з акцентом на використання досліджуваної технології у корекційно-педагогічній діяльності сучасного фахівця, що в комплексі передбачає педагогічне лікування, пропагування здоров'язбережувальних цінностей дітей через засоби художньої діяльності та мистецтва.

Досліджено, що застосування арттерапії в дошкільному інклюзивному середовищі сприяє збереженню або відновленню здоров'я дітей і їх адаптації до умов дошкільного закладу, а безпосередня арттерапевтична діяльність, здійснювана педагогом, уможливує гармонізацію якісного розвитку особистості через її самовираження й самопізнання.

Увагу зосереджено на ефективності таких видів арттерапії в дошкільному інклюзивному середовищі, як: кольоротерапія, ізотерапія, казкотерапія, лялькотерапія, піскова терапія тощо. Проведення в інклюзивних закладах таких видів арттерапевтичної роботи дає педагогові змогу з'ясувати причини певних відхилень у поведінці та діяльності дітей з порушенням мовленням і водночас дозволяє відкривати в них щось нове, глибше пізнавати та краще розуміти їх, розвивати відносини з ними й адаптувати вихованців до життя в соціумі.

Отже, використання арттерапевтичних технологій дає змогу краще пізнати її життєві цінності й особистісні інтереси, індивідуальні риси, відчуті настрій. Творча арттерапевтична діяльність гармонійно поєднує виховний, розвивальний, діагностичний і корекційний впливи, створюючи підґрунтя для налагодження довірливих емоційних взаємин із дитиною, сприяючи її подальшій ефективній соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеенко В., Лощина Я. Играем в сказку. Воспитание и развитие личности ребенка 2–7 лет. М. : РИПОЛ классик: ДОМ XXI век, 2008. 218 с.

2. Борисова Н. В. Образовательные технологии как объект педагогического выбора. М., 2010. 145 с.

3. Бреусенко-Кузнецов А. А. Опыт сказочничества. Динамика ценностно-смысловой сферы личности в условиях экзистенциального кризиса. К., 2005. 386 с.

4. Бушанова Т. А., Волошина С. В. Використання метафоричних асоціативних зображень у професійній діяльності / [електронний ресурс]. – Режим доступу: Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. Частина II. Ужгород, 19.05.2020 (genezum.org)

5. Величко О. Б. Казка як феномен культури (естетичний аспект аналізу) : дис. ... кандид. філос. наук : 09.00.04. К., 1995. 153 с.

6. Вознесенська О. Особливості арт-терапії як методу // Психолог. 2005. № 10. С. 5–8.

7. Городиська В. В. Упровадження арт-терапії як інноваційної технології у дошкільних закладах освіти // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020, № 69, Т. 1. С. 56-60.

8. Гречишкіна А. Коваленко Н. Сендплей – гра з піском: Програма роботи з дітьми 5–7 років // Палітра педагога. 2010. № 4.

9. Давыдова Т. Т., Пронин В. А. Сказка // Лит. учеба. 2003. № 1. С. 215–217.

10. Деркач О. Педагогіка творчості: Арт-терапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу. Вінниця: ВДПУ, 2006. 60 с.

11. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [навчальний посібник]. К. : Академвидав, 2004. 352 с.

12. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

13. Ільченко І. С. Арт-терапія : навч. посіб. Умань : «Візаві», 2013. 150 с.

14. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків / Уклад. Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. К., 2016. 68 с.

15. Карабаєва І. Пісок як матеріал для розвитку творчості та навчання дітей // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2010. № 4. С. 23.

16. Кісельова М. В. Арт-терапія в практичній психології і соціальній роботі. СПб, 2007.

17. Колпакчи О. С. Арт-терапія: курс лекцій : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2018. 288 с.

18. Лебедева Л. Д. Педагогические аспекты арт-терапии // Дидактика. 2000. № 1. С. 43–51.

19. Лепеха Л. П., Городинська М. Б. Логопедичні ігри в корекційній роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. Львів-Дрогобич; Посвіт, 2014. 76 с.

20. Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. К.: Академія, 1997. 752 с.

21. Логопедія: учебник для студ. дефектол. фак. пед. высш. учеб. заведений / под ред. Л. С. Волковой. 5-е изд. М.: Владос, 2008. 703 с.

22. Лэндрет Г. Л. Игровая терапия: искусство отношений. М.: Междун. пед. академия, 1994. 368 с.

23. Лялькотерапія. URL: <https://studfile.net/preview/5601417/page:7/>.

24. Мірошніченко Т. Запровадження арттерапії в освітньо-виховний простір початкової школи: історико-методичний аспект // Пед. науки. 2012. № 3 (56). С. 26–30.

25. Никанорова В. В., Пономаренко М. В. Творчі здібності дітей – на кінчиках їхніх пальців // Вихователь-методист ДЗ. 2011. № 2. С. 18.

26. Пелешенко О. В., Гордієнко К. В. Метафоричні асоціативні карти як сучасний метод консультаційної роботи психолога / [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/scientific-achievements-of-modern-society_9-11.10.19.pdf#page=87

27. Пісочна терапія для дітей дошкільного віку URL: <http://udnz15.org/statti/pisochna-terapiyadlya-ditej-doshkilnogo-viku.html>.

28. Половецька С. Пісочниця – наш світ, а іграшки в ній – люди // Вихователь-методист. 2010. № 5. С. 26–35.

29. Померанцева Э. В. Русское народное поэтическое творчество. М.: Учпедгиз, 1956. 295 с.

30. Прудюс Е. К. Сказкотерапия в помощь родителям. Там водятся волшебники. СПб.: Речь, 2006. 224 с.

31. Рекомендації використання кольоротерапії // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://sadokbarvinok.at.ua/publ/mi_konsultuemo/rekomendaciji_vikoristannja_koloroterapiji/

32. Рібцун Ю. В. Використання ігрових прийомів у розвитку артикуляційної моторики молодших дошкільників із ЗНМ // Дефектологія. 2008. № 1. С. 11–13.

33. Рібцун Ю. В. Формування усного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним мовленнєвим недорозвитком: канд. пед. наук : 13.00.03: у 2 т. К., 2010. Т. 1. С. 18.

34. Скрипник І. Кольоротерапія. Лікування мистецтвом. Рівне, 2014.

35. Скрипник Я. Використання ізотерапії та хромотерапії як арт-терапевтичного засобу в роботі з дітьми // Логопед. 2014. № 4. С. 15.

36. Федій О.А. Естетотерапія : навчальний посібник. Київ, 2012. 304 с.
37. Цимбала О. Застосування арт-терапевтичних технік в сучасних умовах навчального процесу у вищому навчальному закладі / Простір арт-терапії. Збірник наукових праць. Вип. 2 (20). 2016.
38. Шеремет М. К. Організація корекційно-розвивальної роботи в групах для дітей з порушеннями мовлення. Суми, 2016.
39. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навч. посіб. К. : Вища шк., 2004. 207 с.
40. Юнг К. Г. Душа и миф. Шесть архетипов. Мн., 2004. 400 с.
41. Юрченко Н. Ф. Розвивальні ігри з водою та піском. Х. : «Основа», 2010. 207 с.

Information about the authors:

Matsiuk Zoriana Serhiivna

Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Special and Inclusive Education
Lesya Ukrainka Volyn National University
13, Voli Ave, Lutsk, 43025, Ukraine

Fenko Mariia Yaroslavivna

Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of General Pedagogy
and Preschool Education
Lesya Ukrainka Volyn National University
13, Voli Ave, Lutsk, 43025, Ukraine